

НАЦІОНАЛЬНА САМОТОТОЖНІСТЬ ПАВЛА ФИЛИПОВИЧА

Анотація

У статті представлено матеріал про різногранну діяльність Павла Филиповича (літературну, наукову, громадську) в царині української духовності. Обґрунтовано національну сутність творчої спадщини поета й ученого і водночас її належність до європейської культури.

Ключові слова: неокласик, національне, загальнолюдське, самототожність, іманентність, європеїзм, контекст, діалог.

Павло Филипович належав до групи київських неокласиків (М.Зеров, М.Рильський, М.Драй-Хмара, О.Бургардт-Юрій Клен), котрі у 20-х роках ХХ століття свідомо й послідовно актуалізували духовний діалог України з Європою. В історії української літератури за ними закономірно закріпилося місце «архетипальних європеїстів» (С.Павличко). Європеїзація для них, як і для багатьох інших тогочасних письменників, була вельми важливим складником самоусвідомлення, що, за словами Р.Мовчан, «мав вплив на вибір бути національним і водночас європейським митцем» [13, с. 3].

Неокласики органічно влилися в український ідеологічно-літературний рух, який «дивився на українців як на модерну націю, а не як на етнографічний матеріал, націю, що має всю культуру європейських джерел у своїй крові» [21, с. 165]. У їхній багатогранній діяльності (художній творчості, перекладацтві, науковій праці) активізувався модерністський проект національної культури, започаткований бароковою добою. Це була модель синтезу й водночас деструкції попередньої літературної традиції, пов'язаної з народницьким дискурсом та сентиментальними інтонаціями, означеними П.Филиповичем як «нешасна традиція українських поетів» [18, с. 233]. Неокласики «інтегрували художній досвід світового та вітчизняного

мистецтва – від античності до модернізму, не обмежуючись тим чи тим стилем, переосмисливши його у своїй культурологічній концепції» [10]. Ця концепція працювала «на новітню культуру, була могутньою підмогою для розвитку національної самосвідомості мас, для прилучення їх до культуротворчих і – ширше – історієтворчих змагань ХХ століття» [1, с. 45].

Оцінюючи місце і роль неокласиків в історії української культури, більшість дослідників акцентують увагу на європейських пріоритетах, у такий спосіб звужуючи уявлення про їх науково-мистецький доробок, залишаючи поза увагою проблеми національної самототожності цих талановитих поетів, продуктивних перекладачів, проникливих і ґрунтовних літературознавців. Їхня творчість стала виявом самозбереження естетичної вартості українського художнього слова, розширення образно-тематичного діапазону поезії, її жанрово-версифікаційних можливостей. Наукові праці неокласиків, котрі репрезентували в перші пореволюційні роки наймолодший «доріст» серед учених академічного типу» (М.Наєнко), сприяли піднесенню інтелектуального рівня національного літературознавства, збагаченню української естетичної думки, їхні переклади стимулювали входження рідного слова в європейський духовний простір. Отже, логічно вести мову про творчість неокласиків у «контексті дихотомії загальнолюдського й національного», що має «давнє коріння; у новому часі задля нього і в ньому працювали П.Куліш і М.Драгоманов, І.Франко й Леся Українка» [13, с. 3].

Л.Мороз цілком справедливо зауважує, що «попри всі несприятливі історико-політичні обставини, українська література завжди була частиною життя свого суспільства, своєї нації [...]. Але ця її особливість недостатньо осмислюється нашими дослідниками, частіше помітна схильність до комплексування, мало не каяття. Тим часом такі риси, як громадянськість, патріотичність, високий гуманізм нашої літератури не мусять вважатись ані причиною, ані підставою для тверджень про нібито «другосортність» [14, с. 22]. Неокласики ж твердо усвідомлювали свій національний ґрунт, прагнули «рельєф культурний рідної землі спізнати» (М.Зеров). Ігноруючи комплекси

меншовартості, вони працювали на теренах самоутвердження національної культури, органічно вводячи її у світовий культурний процес.

Саме такий тип світоглядно-гносеологічного виміру національного буття спостерігаємо в творчості П.Филиповича. Всю його багатогранну діяльність можемо вважати складовою національної культури в тому сенсі, в якому її свого часу потрактував відомий еміграційний дослідник В.Державин, який вважав національною ту літературу (культуру), котра «формує націю духово, тривало позначаючись на її ментальності» [5, с. 599].

Означена проблема має широкий спектр тлумачень, спонукає до багатьох розмірковувань теоретико-методологічного й історико-літературного плану, отже, не може бути вичерпно висвітленою в межах однієї статті. Метакритичний діалог із текстами П.Филиповича (художніми й науковими) в окресленому напрямі вимагає спеціальних ґрунтовних розвідок. Мета цієї студії – охарактеризувати різновекторну діяльність неокласика, в якій методологічно концептуалізуються аспекти його національної самототожності. Основну увагу зосереджуємо на з'ясуванні національних ідейних акцентів і тематичних домінант науково-творчої спадщини поета й ученого, базуючись на досягненнях українського літературознавства, зокрема, на теорії національно-органічних стилів Ю.Шереха, пропозиції національно-екзистенціальної методології та її герменевтичної актуалізації; здійсненої П.Іванишиним, на ідеях Н.Шумило про моделювання національно-іманентного розвитку тієї чи іншої культури, багатьох питаннях художньої історіософії, порушених у працях О.Астаф'єва, Ю.Барабаша, І.Руснак та ін. Самототожністю П.Филиповича вважаємо «неповторно-індивідуальний закон творчості, де принципи, вироблені (чи, точніше, мабуть, осягнені, «вгадані») талантом на ґрунті певного соціального та естетичного досвіду) протягом літературного шляху, реалізуються з більшою чи меншою повнотою у цілому творчому спадкові» [16, с. 7]. В методологічному плані порушена в статті проблема базується на основних положеннях філософії національної ідеї, що її, вслід за І.Франком, О.Забужко

трактує як «всі форми філософської рефлексії над національною ідеєю – від академічного пуризму логіко-понятійного дискурсу через маргінальні, популяризаторські жанри есеїстики та публіцистики до художньої літератури включно, тобто всі види словесної культури, в яких національна самосвідомість ставить собі питання смисложиттєві чи, за визначенням того-таки М.Бубера, «реальні», такі, що зачіпають не лише інтелект, а цілу людську істоту, отже є насущними для буття національної спільноти в усій його ціннісно сприйнятій людиною конкретності [6, с. 9].

Сучасне прочитання спадщини П.Филиповича та її декодування неможливе без урахування його національних інтенцій. Симптоматичними в цьому сенсі є численні біографічні реалії та національно-конкретні обставини, в яких жив і працював письменник. Однак у сьогоденному літературознавстві рефлексія з цього приводу перебуває поки що на стадії становлення, незважаючи на численні праці еміграційних дослідників (З.Геник-Березовської, В.Державина, Ю.Лавріненка, О.Филиповича, Ю.Шереха) та літературознавців материкової України (І.Заславського, М.Жулинського, В.Капусти, Н.Костенко, В.Поліщука й ін.). Актуальність порушеної у статті проблеми підсилюється ще й тим, що вона є однією з найважливіших для постімперської культури. Як підкреслює М.Іванишин, «свідченням поглибленої уваги до осмислення національної самототожності можуть бути не лише численні статті різних авторів із кінця 80-х рр. минулого століття, а й окремі монографічні дослідження С.Андрусів, О.Вертія, Ю.Маріненка, В.Моренця, Л.Сеника, Н.Шумило та ін., виразно спрямовані на вивчення крізь призму націоцентричної проблематики («національної ідентичності», «національної самототожності», «національних шляхів») цілої низки історико-літературних періодів XIX-XX століть. Окремим, науково-педагогічним, свідченням можуть бути посібники та підручники для середньої та вищої школи» [7, с. 47].

У процесі інтерпретації доробку П.Филиповича відстежуємо зафіксовані його творчістю численні приклади усвідомлення аксіального статусу

національної ідентичності в бутті українства. Вона мислиться ним насамперед як «колективна культурна ідентичність» (Е.Сміт), «самобутність та історична індивідуальність певного народу» у процесах осмислення різних типів дійсності – від політико-історичних до мистецьких» [8, с. 76]. Встановлюючи суб'єктивні стосунки з об'єктами зображення й шукаючи для них власну художню формулу, П.Филипович свідомо акцентував національну проблематику й використовував адекватні їй формальні відповідники. Організуючим началом його естетичної системи стала іманентність українській ментальності та національній літературній традиції в зв'язку з європейським духовним досвідом. Своєю багатогранною діяльністю він відповів на вимогу І.Франка вrostати «якомога глибше і міцніше в свій рідний національний ґрунт»; отже, його доробок слід розглядати в органічному зв'язку з «тим ґрунтом, із якого він виріс» [2]. Ідеться про національну самототожність П.Филиповича, яка становить собою поліструктурний комплекс етнокультурних, історико-літературних, психолінгвістичних (І.Фізер) та багатьох інших координат, котрі утворюють складну систему взаємопереплетень і виконують важливу функцію «генерування естетичної енергії» (Г.Клочек). Національна іманентність його тексту означається наявністю таких стійких складових, як «органічний зв'язок з історичною долею народу, з народною творчістю, що визначає не лише поетичний, а й моральний образ літератури» [22, с. 38].

С.Гречанюк слушно зауважує, що П.Филипович «прагнув актуалізувати духовну спадщину свого народу в амнезованій свідомості сучасників» [2, с. 16]. Його літературно-наукова діяльність стала творчою репрезентацією національного світогляду. Європейська класика доволі міцно увійшла в систему мистецьких цінностей поета, однак найсильнішим усе ж було національне начало його естетичної системи. Можливо, саме тому в колі київських неокласиків, поруч із М.Драй-Хмарою, він вирізнявся активним освоєнням національних культурно-історичних пластів і фольклорних

джерел, художнім осмисленням української філософсько-мистецької традиції, науковим осягненням вітчизняної літератури.

Міцне коріння національного світогляду П.Филиповича формувалось у родинному оточенні. З біографічних джерел письменника відомо, що прихожани називали його батька «отцем Соловієм», який мав прекрасний голос, під час навчання в семінарії співав у хорі М.Лисенка, неодноразово виступав у Софійському соборі як соліст. Вдома нерідко звучали старовинні українські народні пісні («Ой, сів пугач на могилі», «А тисяча сімсот дев'яносто першого року», «Ішли дівки з Бондарівки» та ін.). Брат Олександр згадував, що ці пісні западали дітям глибоко в душу, будили в їх молодих серцях любов до рідного народу і батьківщини. На світогляд майбутнього неокласика відчутно вплинув його дядько М.Гордієвський – рідний брат матері, ще до революції відомий український громадський діяч, професор Одеського університету, страчений у період єжовської вакханалії [17, с. 112].

Характеризуючи національний профіль П.Филиповича, не можна оминати його взаємин із С.Єфремовим, надзвичайно свідомим українцем, до якого він ставився з «великим пієтетом» (О.Филипович). Власне, останній і повернув неокласика до шевченкознавства, що стало вагомим чинником його національної самототожності. З С.Єфремовим його в'язали довгі роки плідної співпраці в історико-літературному товаристві при ВУАН, виданні шевченківських збірників, у підготовці «Повного зібрання творів» Кобзаря.

З початку 20-х років П.Филипович цілеспрямовано ставить на службу українському народові і свій мистецький талант, і надзвичайно продуктивну наукову діяльність. Усвідомлення національної самоідентифікації української культури стає його міцним переконанням. Це проявлялось не лише в творчості, але й у викладацькій праці, в повсякденному житті. Очевидці згадують, що на книжковій полиці поета завжди поруч із томом Верлена лежав збірник українських народних пісень, упорядкований М.Максимовичем. У трагічній біографії П.Филиповича є примітний з цього погляду факт. На побаченні з братом він спішно задиктовував йому перелік

своїх найцінніших речей, які просив конче зберегти. У раритетному списку, поруч із унікальними книгами й рукописами, значився том М.Максимовича. Після відвідин в'язниці брат не застав удома нічого із заповіданого – рідкісних манускриптів та книг, недрукованих творів, листів; усе було підступно викрадено [17, с. 125].

Відомо, що поетична творчість П.Филиповича розпочалась російськомовними віршами, які він друкував на сторінках періодичних видань 1910-х років (журнали: «Заветы», «Вестник Европы», «Жатва», «Куранты») під романтичним псевдонімом Зорев. Це були переважно живлені символістськими струнами поезії інтимно-ліричного характеру, перейняті мотивами смутку й розчарування, наскрізними сповідальними інтонаціями («Жалобная песня», «Пасмурный день», «Дома», «Вечерняя рондель» та ін.). Ранній російськомовний період став для П.Филиповича важливим етапом пошуків індивідуального самовияву. Починаючи з початку 20-х років, національно-культурне відродження повертає його до українських берегів. У душі поета, як згадує брат Олександр, «заговорила рідна стихія. Вітер національної революції розбуркав у ньому ті сили, які ще дрімали, його ліра забриніла іншими мелодіями, він стає українським поетом. Його полонила евфонія, повнозвучність української мови. Він відчув своє «я» як поета, світ своїх переживань він може з більшою силою, повно звучніше віддати лише рідною мовою. Він залишив у своїй поетичній творчості російську мову і до неї ніколи більше не повертався» [17, с. 109].

У поезії П.Филиповича, репрезентованій збірками «Земля і вітер» та «Простір», уміщено немало віршів, у яких трансформовано національні фольклорно-історичні сюжети й образи («Мономах», «Минула ніч тривожно і безславно...», «Хилиться сумно і гнівно...», «Тарас Шевченко» та ін.). Тут наявне «глибинне, онтологічне вкорінення в Батьківщину» [9, с. 240]. Пасіонарна енергія народу, діяхронне осягнення України як «фундаментального буттєвого феномену» (П.Іванишин) звучить у вірші «Володимир Мономах». У лаконічних, художньо довершених рядках

акумульовано естетичний модус художньої історіософії поета. В.Державин називає цей вірш гімном «героїчній величі княжо-київської Руси-України і варязько-норвезькому первню української державності» [4, с. 18]:

Грималь відвага
На всі віки –
Той крик варяга,
Той стиск руки! [19, с. 86].

Розмірковуючи про національну художню свідомість, Н.Шумило підкреслює, що її сутність «особливо яскраво виявляється в народній творчості, яка обертається навколо основних архетипів, сталих емоційно-динамічних моделей, повільно видозмінюючи та розширюючи їх» [22, с. 13]. Національна іманентність текстів П.Филиповича значною мірою кодифікується її фольклорною закоріненістю. Творче репродукування народнопоетичних джерел становить сутнісну якість стилю митця. З них він черпав натхнення й формував художній світ, багату образність, способи вислову, афористичність, барвисту тропіку, колоритну (нерідко раритетну) лексику, урочисто-ритуальний пафос тощо. Поет активно засвоював фольклорну традицію не лише на рівні творчої стилізації чи привнесення у тексти тих чи інших образів або прийомів із відповідних фольклорних джерел. Фольклоризм оприявнює спосіб його світобачення, важливу якість естетики, «національної логіки» (Г.Гачев), сприйняття й відображення світу за законами народного світогляду.

П.Филиповичеві імпонувала незужита персоніфікація, надання предметам і явищам природи людських властивостей. З одного боку, вона структурована традиційною фольклорною атрибутикою, а з іншого – маркована індивідуальними акцентами. В його творах природа – жива одухотворена істота: «вечоріли хмари»; «не шепотіло і жито»; «дихала вільно трава»; «не диха вітер, а земля мовчить»; «над землею сонце червоне / Залива промінням блакить». Образність творів П.Филиповича, як видно з цитованих рядків, базується на фольклорній основі, пов'язаній із язичницькою традицією

олюднювати довколишній світ. Уже в перших рецензіях на збірку «Земля і вітер» йшлося про глибоко проникливе сприйняття автором явищ природи, «переважання пантеїстичного відчуття з відтінком ніжного смутку, нав'язаного думами про вічний круговорот життя» [12]. Безпосередню дотичність до фольклорної поетики засвідчує й художня мова та строфіка його віршів. Ідеться про зриму близькість до уснопоетичних текстів лексичних та ритмо-синтаксичних ресурсів, що творять своєрідний емоційний колорит творів:

Знов увечері
Місяць-гостонько
Не зійшов –
Поле чистеє
Не поорано
Вже давно... [19, с. 52].

Має цілковиту рацію В.Державин, стверджуючи, що П.Филипович надавав усній українській поезії «поглибленої символізації, не імітуючи отієї «народної словесності», а підносячи її на вищий мистецький рівень». Під цим кутом зору дослідник називає таку «транспозицію» пісенної лірики неокласика («Пісня», «Знов увечері...»), що є в національному письменстві неперевершеною, і «ніякою мірою не поступається перед аналогічними піснями Лесі Українки («Гей, піду я в ті зелені гори...», «Темна хмара, а веселка ясна...») [4, с.22]. Утверджувана поетом ідея національної літератури полягає не в освоєнні фольклорно-етнографічного матеріалу, а в «розумінні суверенної європейської нації» [21, с. 173]. Основний вектор естетичного модусу його історіософської та художньої концепції пролягає на перетині національного й загальнолюдського, функціонує у форматі діалогу зі світовими культурно-історичними джерелами:

До берегів Дніпра, у степові простори,
Йшли Музи Греції...[19, с. 104].

В умовах руйнації духовної культури пореволюційної пори П.Филиповичу, як, власне, й усім неокласикам, особливо важливою

видавалась проблема утвердження в житті українства національного культурного простору (в ніцшеанському значенні слова – організуючого духовного первня). З цією метою він продуктивно працював у різних сферах української науки, культури, освіти: віддавав немало часу й енергії організації різних форм колективної наукової роботи, працював в установах ВУАН, у багатьох тогочасних комісіях з питань розвитку науки й літератури (постійна комісія для видання пам'яток українського письменства нової доби; «Комісія бібліографічного словника українських діячів»), брав участь у бібліотечному товаристві, у виданні масової народної «Літературної бібліотеки». Працюючи в університеті св.Володимира (з 1920 р. – КІНО), він, спільно з професорами М.Зеровим, С.Масловим та Б.Якубським, готує системний виклад української літератури від найдавніших часів до періоду 20-х років. (Варто нагадати, що в дореволюційних навчальних закладах курс історії української літератури не викладався).

У 20-х роках П.Филипович перебуває в епіцентрі літературно-мистецького життя Києва. В групі київських неокласиків, як переконує Ю.Лаврінченко, після М.Зерова він був «другим відважним полемістом у літературній битві 1920-х років проти пролеткультівських і партійних вульгаризаторів і насильників над культурним процесом» [11, с. 182]. П.Филипович часто виступав із доповідями на різного роду вечірках, декламував свої вірші, брав активну участь в обговоренні тодішніх літературних справ. Його залучали до багатьох культурно-мистецьких заходів. Тут можна було б навести чимало примітних у цьому сенсі прикладів. Так, наприкінці 1922 року українська культурна громадськість готувалась до широкого відзначення 40-річного ювілею сценічної діяльності Марії Заньковецької. На засіданні в приміщенні театру «Березіль» головував сам П.Саксаганський. Складання програми святкування було доручено С.Титаренкові (фундатор видавництва «Слово») і П.Филиповичеві. Цій події поет приурочив прекрасну присвяту видатній українській актрисі – вірш «М.К.Заньковецькій», перейнятий гордістю за високу культуру свого народу:

Розквітло барвами, і сміхом, і журбою

Душі народної збагачене чуття.

А спів лунав дзвінкий і кликав за собою –

На довгі-довгі дні прикрашував життя [19, с. 104].

У збірнику «На честь сорокалітньої праці Марії Костянтинівни Заньковецької» (К., 1922) вміщено статтю П.Филиповича «На шляху до нового театру». Друга невелика публікація, підписана криптонімом П.Ф., імовірно належить також йому [15, с.635].

Важливим компонентом національного культурософського міфу П.Филиповича, символом національного способу розуміння світу був для нього Т.Шевченко. Неокласик вивіряв своє письменницьке сумління за законами морально-етичної конституції Кобзаря. Невипадковим є його епіграф до одного з віршів, узятий з програмового тексту Т.Шевченка: «Я на сторожі коло їх / Поставлю слово...» (вірш «Не хижі заклики пожеж»). Діяльність українського поета й мислителя, культурного світоча, речника національної ідеї розглядалася П.Филиповичем як найвищий ступінь розвитку українського письменства, як найповніший вияв духовності народу. Про це він пише в поетичному триптиху «Тарас Шевченко» («Київ», «Новопетровське», «Повернення»). Остання строфа тексту звучить пророче, подаючи в метафоричній формі Шевченків «поетично-історіософський футурологічний прогноз» (Ю.Барабаш) буття нації, кінцевою віхою у спрямуванні ідейно-сміслового вектора якого є загальнолюдський простір:

І очі – владні і суворі,

І крешуть виклик небесам.

Він знає: на земнім просторі

Збудує людськість інший храм! [19, с. 16].

Інтерес П.Филиповича до постаті Кобзаря виявлявся у систематичній популяризації його творчості, ґрунтовному дослідженні художнього доробку. Шевченкознавча спадщина вченого становить собою вагомий корпус глибоких студій, значна частина яких і сьогодні має «відкривавче»

(С.Гречанюк) значення («Шевченко і романтизм», «Шевченко і Гребінка», «Революційна легенда про Шевченка чи дійсність?», «Європейські письменники в Шевченковій лектурі»). Дослідники справедливо вважають його «одним із фундаторів пореволюційного шевченкознавства» [2, с. 10].

У наукових працях (і то не тільки шевченкознавчих) П.Филипович досліджував іонаціональні аналогії до явищ і тенденцій українського літературного життя, у такий спосіб трактуючи українську літературу як «рівнорядну» (О.Филипович) з європейськими. Свої розвідки, рецензії він друкував і поза межами України, популяризуючи у світі національне мистецтво слова. Так, у бельгійському журналі «Lanervi» (Брюссель, 1928, № 4-5) було опубліковано його статтю «Українська модерна література». Редакція журналу видала «Антологію української літератури». Цікаво, що поряд із поезіями загальноновизнаних майстрів художнього слова (Т.Шевченка, І.Франка, Лесі Українки) до «Антології» було включено вірші лише двох поетів 20-х років ХХ століття – П.Тичини й П.Филиповича.

Отже, П.Филипович, як і всі київські неокласики, плідно реалізував ідею «національного обличчя європейськості української літератури», актуалізував тезу про національно-органічний мистецький стиль, який, за словами Ю.Шереха, передбачає вихід поза межі «літературної традиції своєї нації» і «претендує на місце в Європі» [20]. Європеїзм як органічна складова дискурсу національного самоусвідомлення є невід'ємним компонентом естетичної стратегії П.Филиповича. З'ясування усіх її векторів становить одну з перспективних ліній масштабного вивчення та глибокого осмислення спадщини київських неокласиків як цілісної естетичної системи й унікального феномену національної культури.

Список використаних джерел

1. Гречанюк С. У гроні п'ятірнім – перший // Урок української. – 2003. – № 3. – С.44-50.

2. Гречанюк С. Щоб давнє слово на чатах стало // Літературно-критичні статті. – К.: Дніпро, 1991. – С.3-16.
3. Гром'як Р. Проблеми естетичного сприйняття в літературній критиці І.Франка // Українське літературознавство. – 1966. – Вип.1. – С.33-38.
4. Державин В. Великий поет-мислитель // Филипович П. Поезії. – Мюнхен: Інститут літературознавства при Українському Вільному Університеті, 1957. – С.15-27.
5. Державин В. Національна література як мистецтво: Мистецька мета і метода національної літератури // Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: У 4 кн. – К.: Рось, 1994. – С.597-608.
6. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст. – К.: Основи, 1993. – 126 с.
7. Іванишин М. Українська ідентичність у тлумаченні Івана Франка // Слово і Час. – 2009. – №.2. – С.46-52.
8. Іванишин П. Екзистенція нації в романі опору: націоцентричний підхід // Слово і час. – 2005. – № 8. – С.75-80.
9. Іванишин П. Національний спосіб думання в поезії Т.Шевченка, Є.Маланюка, Л.Костенко: монографія. – К.: Академвидав, 2008. – 392 с.
10. Ковалів Ю. Українська поезія першої половини ХХ ст. // Українська мова та література. – 2000. – Ч.12 (172).
11. Лавріненко Ю. Розстріляне відродження: Антологія: 1917-1933: Поезія – проза – драма – есей. – К.: Просвіта, 2001. – 794 с.
12. Л.К. [Рец. на кн.: Филипович П. Земля і вітер. – К., 1922] // Понедельник. – К., 1922. – 11 сентября.
13. Мовчан Р. «Європа і ми»: колізії та особливості українського окциденталізму 1920-х років // Слово і Час. – 2009. – № 1. – С.3-16.
14. Мороз Л. Триєдиність як основа універсалізму (національне – загальнолюдське – духове) // Слово і час. – 2002. – № 3. – С.22-32.

15. Поліщук В. Примітки // Филипович П. Літературознавчі студії. Компаративістика: Статті, рецензії. – Черкаси: Брама-Україна, 2008. – С.628-540.
16. Сивокінь Г. «Самототожність письменника» як методологічна пропозиція // Самототожність письменника: До методології сучасного літературознавства. – К.: Українська книга, 1999. – С.6-21.
17. Филипович О. Спомини про брата // Безсмертні: Збірник спогадів про М.Зерова, П.Филиповича і М.Драй-Хмару. – Мюнхен: Інститут Літератури ім.Михайла Ореста, 1963. – С.103-130.
18. Филипович П. Молода українська поезія // Филипович П. Літературно-критичні статті. – К.: Дніпро, 1991. – С.231-237.
19. Филипович П. Поезії. – К.: Радянський письменник, 1989. – 196 с.
20. Шерех Ю. Етюди про національне в літературах сучасності // Сучасність. – 1993. – № 4. – С.68-93.
21. Шерех Ю. Стилї сучасної української літератури на еміграції // Шерех Ю. Пороги і запоріжжя: Література. Мистецтво. Ідеології: У 3 т. – Харків: Фоліо, 1998. – Т.1. – С.161-195.
22. Шумило Н. Під знаком національної самобутності. – К.: Задруга, 2003. – 354 с.

Summary

Materials on Paulo Fylypovych multilateral activities (literary, scientific, civic) are under discussion in the reign of the Ukrainian spiritual life. The National background of the poet's and scientist's creative heritage and alongside of its relation to European culture are scientifically grounded.

Key words: neoclassic, national, common to all mankind, self-identification immanenticity, europeisme, context, dialogue.